

ΤΟΠΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

Κωνσταντίνος Σουέρεφ

ΤΟ ΛΙΑΤΟΒΟΥΝΙ¹

Το Λιατοβούνι (εικ. 1), ένα στενόμακρο ύψωμα 430 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας και περίπου 30 μ. από την κοίτη του Αώου, ο οποίος ενώνεται στο σημείο αυτό με τον Βοϊδομάτη ποταμό, ξεχωρίζει στην κοιλάδα. Το Λιατοβούνι συνιστά ένα χαρακτηριστικό τοπίο αρχαιολογίας και μαρτυρεί την παρουσία του ανθρώπου στην περιοχή από τα νεολιθικά χρόνια, από την 4^η χιλιετία π.Χ. και εξής.

Το βορειοανατολικό πλάτωμα του Λιατοβουνίου διαφυλάσσει τα κατάλοιπα ενός οικισμού (εικ. 2), ο οποίος χρονολογείται με βάση την κεραμική από τον 12^ο έως τον 4^ο αι. π.Χ.². Με αρχαιολογικούς συμβατικούς όρους, η κατοίκηση σε σπίτια φτιαγμένα με κρηπίδες από κροκάλες ασβεστολίθου και ανωδομή με ξυλοδεσιές και πλίνθους ανάγεται σε στιγμές της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου, τα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια. Ανατολικά του οικισμού, περίπου 150 μ., σε ένα έξαρμα αναπτυσσόταν το νεκροταφείο: λακκοειδείς τάφοι με λιθοσωρούς. Τα κτερίσματα των τάφων περιλαμβάνουν αγγεία κεραμικής, τα οποία χρονολογούνται μεταξύ 10^{ου} και 5^{ου} αι. π.Χ.³.

Τα ακίνητα και τα κινητά ευρήματα των ανασκαφών από τον αρχαίο οικισμό και το νεκροταφείο του Λιατοβουνίου δηλώνουν ανάμεσα στα άλλα τα εξής:

α) Σε κυριαρχούσα θέση της κοιλάδας, η οποία ελέγχει την αέναη ροή των υδάτων, την καλλιεργήσιμη γη, τα αργιλώδη εδάφη, τα γειτονικά βοσκοτόπια, τα περάσματα προς διάφορες κατευθύνσεις, συγκροτήθηκε πυρήνας εγκατοίκησης από τη 12^η χιλιετία π.Χ. και χωριστός τομέας για τους νεκρούς από τη 10^η χιλιετία π.Χ.

β) Η θεμελιώδης γενική οικονομική επιλογή, οι μορφές της οποίας εξειδικεύονται σε κάθε εποχή, έχει μεικτό χαρακτήρα. Η οργάνωση του οικισμού συνδεόταν άμεσα με την αρώσιμη γη επί του λόφου και τα βοσκοτόπια στα περίξ. Οι επαφές και οι σχέσεις των κατοίκων με άλλες ομάδες στηρίζονταν πιθανότατα στον αντιπραγματισμό, δηλαδή στις ανταλλαγές των περισσευμάτων σε δημητριακά και όσπρια αφενός, σε πρωτογενή και δευτερογενή προϊόντα της κτηνοτροφίας, ιδιαίτερα αιγοπροβάτων, αφετέρου.

1. Ντούζουγλη 1994. Ντούζουγλη 1996. Ντούζουγλη 1997· Ζάχος 2008. Douzougli και Papadopoulos 2010.

2. Ντούζουγλη 1996, 18.

3. Ντούζουγλη 1996, 18.

Ευρήματα, όπως το χάλκινο μυκηναϊκό ξίφος (ΑΜΙ 8127) (εικ. 3)⁴, παραπέμπουν σε μία διαρθρωμένη κοινωνική πυραμίδα, η κορυφή της οποίας εμπλουτίζεται με αντικείμενα κύρους. Το χάλκινο ξίφος αποκτήθηκε προφανώς μέσω ανταλλαγής δώρων ή αμοιβαίων διευκολύνσεων με άτομα ή ομάδες συνδεδεμένες με άλλες περιοχές.

Ευρήματα, όπως η κεραμική με γραπτή αμαυρόχρωμη γεωμετρική διακόσμηση (κάνθαροι, αμφορίσκοι, προχοϊσκοί), ανάγονται σε διαδεδομένες τεχνικές και τύπους αγγειοπλαστικής και διακόσμησης, γνωστούς στη Ήπειρο και στις γύρω περιοχές για αιώνες, τουλάχιστον από τον 12^ο έως τον 7^ο αι. π.Χ.⁵.

Επίσης, κοσμήματα ιματισμού ευρύτατης διάδοσης στα νοτιοανατολικά Βαλκάνια, όπως οι οκτώσχημες χάλκινες και αργυρές πόρπες, τα δακτυλίδια και τα κοσμήματα κεφαλής προέρχονται από γυναικείες ταφές⁶. Αντίστοιχης διάδοσης, οι σιδερένιες αιχμές δοράτων είχαν εθιμικό χαρακτήρα στις ανδρικές ταφές από τον 10^ο έως τον 4^ο αι. π.Χ., ενώ τα σιδερένια μαχαίριδια φορούσαν στη μέση τους και τα δύο φύλα⁷.

Τα κτερίσματα τα οποία συνόδευαν τους νεκρούς, τόσο σε αγγεία, όσο και σε μέταλλα, υπενθυμίζουν σαφώς ότι οι νεκροί των λακκοειδών τάφων του Λιατοβουνίου ανήκαν σε οικογένειες με κοινωνική επιφάνεια, πράγμα το οποίο δεν παρέλειπαν να επιδειξουν οι συγγενείς τους, ακόμα και στο ύστατο χαίρε.

Εντύπωση προξενούν στα κτερίσματα του 6^{ου}, του 5^{ου} και του 4^{ου} αι. π.Χ. από τους τάφους του Λιατοβουνίου τα επείσακτα ευρήματα από εργαστήρια της Κορίνθου (π.χ. αλάβαστρο και χάλκινη οينوχόη), της Αττικής (π.χ. μελανόμορφη κύλικα και λήκυθος, ερυθρόμορφη οينوχόη και ληκύθιο, μελαμβαφής κύλικα), αλλά και από εργαστήρια των παραλίων της Αφρικής και της Φοινίκης (γυάλινοι αμφορίσκοι και οينوχοΐσκη)⁸. Τα αντικείμενα αυτά «πολυτελείας» επιβεβαιώνουν τη διείσδυση στοιχείων από τις αποικίες των παραλίων του Ιονίου, ίσως για την προμήθεια μαλλιών, χαλιών, υφαντών, δερμάτων και πιθανόν τυροκομικών. Εξάλλου, επιβεβαιώνουν τη διακεκριμένη τάξη των κατοίκων του Λιατοβουνίου στο πλαίσιο της φυλετικής οργάνωσης της κοινωνίας.

γ) Αντιλαμβανόμαστε, μέσω των ψηφίδων της αρχαιολογίας, οι οποίες έρχονται στο φως, την πορεία προς μία κώμη των Μολοσσών. Στον οικισμό και στην κώμη κατοικούσαν τα επίλεκτα μέλη των τοπικών αρχόντων, των γενών με τις οικογένειές τους και το βοηθητικό υπηρετικό προσωπικό. Μία κώμη στο Λιατοβούνι σήμαινε ουσιαστικά και μία πρώιμη αστική κοινωνία.

4. Πρβλ. Sandars 1963, τύπος Di-Dii. Ντούζουγλη 1996, 45, 56.

5. Πρβλ. Hochstetter, 1984, 186-8. Βοκοτοπούλου 1986, 227-76, όπου και βιβλιογραφία. Horejs 2007, 255-77.

6. Ντούζουγλη 1996, 23.

7. Βοκοτοπούλου 1986, 297. Ντούζουγλη 1996, 23.

8. Ντούζουγλη 1996, 24.

Η ΜΕΣΟΓΕΦΥΡΑ⁹

Η Μεσογέφυρα με τον διπλό λόφο, 400 μ. υψόμετρο από την επιφάνεια της θάλασσας και 50 μ. από την κοίτη των ποταμών Αώου και Βοϊδομάτη, οι οποίοι συμβάλλουν πλησίον του, συνιστά ένα εξαιρετικά πρωτότυπο τοπίο αρχαιολογίας. Ο περιβάλλων χώρος του λόφου γοητεύει τον επισκέπτη με τις πετρώδεις όχθες του ποταμού και τις στενές διαβάσεις του. Ο ίδιος ο λόφος, επιβλητικός ορθώνεται εμπρός από την ορεινή αγκαλιά, στα δυτικά της κοιλάδας της Κόνιτσας.

Από αρχαιολογική πλευρά, η θέση της Μεσογέφυρας είναι γνωστή από δύο Ξίφη μυκηναϊκής τυπολογίας της Υστεροελλαδικής ΙΙΙ Β- Γ, του 12^{ου}-11^{ου} αι. π.Χ. (εικ. 4)¹⁰. Τα Ξίφη προήλθαν κατά πάσα πιθανότητα από τάφους της περιοχής. Η παρουσία τους συνεπικουρεί στην άποψη ότι υφίστατο άρχουσα τάξη στη φυλετική οργάνωση της κτηνοτροφικής και ημιαγροτικής κοινωνίας στην κοιλάδα και στα γύρω υψώματα. Άλλος «φύλαρχος» πρέπει να ήταν και στο Λιατοβούνι, όπου επίσης εντοπίστηκε Ξίφος μυκηναϊκού τύπου.

Τα σποραδικά ευρήματα κεραμικής από τον λόφο της Μεσογέφυρας και από την επιφανειακή έρευνα στους πρόποδες νοτιοδυτικά πιστοποιούν την κατοίκηση κατά τον 10^ο, 9^ο και 8^ο αι. π.Χ., στη λεγόμενη Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου¹¹. Την εποχή αυτήν στην κοιλάδα η οργάνωση του χώρου σχετιζόταν κατά πάσα πιθανότητα με ευτελή οικοδομικά υλικά και η οικονομία ήταν κατά βάση ποιμενική και περιορισμένα αγροτική. Ας σημειωθεί ότι στον λόφο και γύρω από αυτόν ήταν εφικτή η γεωργία. Τα πλεονάσματα της παραγωγής φυλάσσονταν προφανώς από συγκεκριμένες οικογένειες σε αποθήκες στις φυσικά οχυρωμένες κατοικίες.

Δεν έχουν έως τώρα εντοπιστεί αρχαιολογικά κατάλοιπα μεταξύ του 700 και 350 π.Χ., δηλαδή κατά τα λεγόμενα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ερήμωση ή εγκατάλειψη της περιοχής, από τη στιγμή κατά την οποία στο γειτονικό Λιατοβούνι υφίστατο οικισμός και νεκροταφείο αρχαϊκών και κλασικών χρόνων. Πιθανόν ένας συνοικισμός οδήγησε στη συγκρότηση της κώμης για την τοπική αριστοκρατία στο Λιατοβούνι. Άλλοι μικροί διάσπαρτοι οικισμοί, λόγου χάρη συστάδες από αχυροκαλύβες, θα παρέμεναν στη χρήση των βοσκών και των μικροκαλλιεργητών.

Λείψανα κατοίκησης και λιθόκτιστων οχυρωματικών έργων στον λόφο της Μεσογέφυρας παρατηρούνται ανασκαφικά και ανάγονται στο β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ., στον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ. (εικ. 5)¹². Πρόκειται για ένα διαφορετικό σύστημα διευθέτησης του χώρου, με ενίσχυση του αμυντικού χαρακτήρα, οικοδομικά στοιχεία ελληνιστικού σπιτιού και κεραμική καθημερινής χρήσης.

9. Ντούζουλη 1996, 25-6. Ζάχος και Οικονομίδου 2013, 360-72.

10. Hammond 1967, 318-9, 321-2. Σουέρεφ 2001, 31-2, 221, 253.

11. Ντούζουλη 1996, 26.

12. Ζάχος και Οικονομίδου 2013, 360.

Στα χρόνια τα οποία μεσολάβησαν από τον 8^ο μέχρι τον 4^ο αι. π.Χ., περίοδο χωρίς γνωστά αρχαιολογικά δεδομένα στη Μεσογέφυρα, συνέβησαν σαρωτικές αλλαγές τόσο στην υπόλοιπη Ελλάδα, όσο και στη χώρα των Μολοσσών. Αρκεί να υπενθυμίσω την έντονη παρουσία των Κορινθίων στην ηπειρωτική ενδοχώρα, την επικυριαρχία του φύλου των Μολοσσών σε βάρος των Θεσπρωτών, τη συμμαχία του βασιλέα των Μολοσσών Θαρύπα με τους Αθηναίους στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου και μια νέα πνοή στην Ήπειρο με την εισαγωγή της αττικής νομοθεσίας, της δημοκρατικής παιδείας και τη συγκρότηση ενός ευρύτερου βασιλείου με έδρα την Πασσαρώνα στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων και προστάτη τον Δία¹³. Οι αλλαγές συμπαρέσυραν τους Θεσπρωτούς και τους Χάονες, ενώ οι Μολοσσοί με τη Συμμαχία των Ηπειρωτών είχαν τον έλεγχο του θρησκευτικού κέντρου της Δωδώνης. Ακολούθησε η στενότερη σχέση με τους Μακεδόνες, την οποία επισφράγισε ο γάμος της Ολυμπιάδας με τον ισχυρό άνδρα της εποχής, τον Φίλιππο, ο οποίος κατήργησε τις αποικίες των Ηλείων στον Αχέροντα και στον Αμβρακικό υπέρ των Ηπειρωτών. Στη συνέχεια ο Μέγας Αλέξανδρος έπαιξε τον ρόλο του συνεκτικού κρίκου μεταξύ των Ελλήνων. Στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. ήρθε η ώρα του Μολοσσού Πύρρου¹⁴. Αυτός προώθησε τη νέα οικιστική πολιτική με την ίδρυση νέων πόλεων στο βασίλειο, σύμφωνα με τη συνήθεια την οποία εισήγαγε ο Αλέξανδρος και εφαρμόζαν οι διάδοχοι και οι επίγονοι: Αντιγόνηα πόλη προς τιμήν της γυναίκας του, Βερενίκη πόλη προς τιμήν της πεθεράς του και Αμβρακία η νέα πρωτεύουσά του. Ο Πύρρος ξεκίνησε και το πρόγραμμα ανέγερσης ναών και δημοσίων κτηρίων στη Δωδώνη. Επίσης, ο ίδιος οργάνωσε τη νέα μηχανή του πολέμου και της άμυνας, ενισχύοντας ή ιδρύοντας φρούρια και φρουρές κατά μήκος και κατά πλάτος του βασιλείου και της επικράτειας της Συμμαχίας των Ηπειρωτών, σε επιλεγμένα σημεία χερσαίων διαδρομών, κάποια προφανώς ήδη γνωστά από την οικιστική και στρατιωτική εμπειρία του παρελθόντος. Σε αυτές τις δραστηριότητες και τις επιχειρήσεις του βασιλέα ηγήτορα στην Ελλάδα, στην Ιταλία και στη Σικελία συμμετείχε ένας μεγάλος αριθμός του ανδρικού πληθυσμού των Μολοσσών από την κοιλάδα της Κόνιτσας, αποτέλεσμα της δυναμικής δημογραφικής ανάπτυξης στην περιοχή. Εξάλλου, η δημογραφική ακμή συσχετίζεται με παραγωγική άνθιση, δεδομένου ότι οι στρατιώτες και οι φαλαγγίτες απαιτούν καθημερινά τροφή.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα επί του λόφου της Μεσογέφυρας του β' μισού του 4^{ου}, του 3^{ου} και 2^{ου} αι. π.Χ. σηματοδοτούν την ειδική χρήση της αρχαίας θέσης στη Μεσογέφυρα και διευκολύνουν την κατανόηση των επιλογών και των αποφάσεων του Πύρρου και των μετά από αυτόν. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο και τον Λίβιο οι μετακινήσεις στρατού του Πύρρου στην ενδοχώρα της Ηπείρου προς και από την Ανω

13. Λιάμπη 2009, 11-2.

14. Σουτέρεφ 2014.

Μακεδονία, τους Ορεστές και τους Παίονες ή προς την κάτω Μακεδονία και τη Θεσσαλία, είχαν ανάγκη από ασφαλείς σταθμούς διέλευσης, στάσης, στρατοπέδευσης και ανεφοδιασμού. Μία τέτοια σημαντική θέση ήταν πιθανότατα η Μεσογέφυρα.

Η ΠΑΛΑΙΟΓΟΡΙΤΣΑ¹⁵

Η Παλαιογορίτσα, με υψόμετρο 460 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας και 20 μ. από τον κάμπο της Κόνιτσας, αδικείται από αρχαιολογική άποψη λόγω των αλυσιδωτών και ανεξέλεγκτων καταστροφών τις οποίες υπέστη: αναδασμός, διάνοιξη αγροτικού δρόμου, εγκατάσταση σιλό, αύλακες άρδευσης, κατασκευή ελικοδρομίου. Όλα τα παραπάνω θα είχαν αποφευχθεί εάν είχε ακολουθηθεί η νόμιμη διαδικασία (Ν.3028/2002). Η Παλαιογορίτσα συνιστά την ιδανική περίπτωση εγκατάστασης και λειτουργίας ενός συγκροτήματος ρωμαϊκής αγροικίας ή έπαυλης, μιας *villa rustica*.

Σε ένα μακρόστενο έξαρμα ανάμεσα σε καλλιεργήσιμες γαίες οργάνωθηκε η κατοικία της οικογένειας, οι αποθήκες, και οι στάβλοι κάποιου ρωμαίου πολίτη και των ακολούθων του, των βοηθών και των συνεργατών του. Παλαίμαχοι των ρωμαϊκών λεγεώνων, με την επικράτηση της ρωμαϊκής ειρήνης (*pax romana*), μετά την ίδρυση της αυτοκρατορίας το 31 π.Χ., επιβραβύτηκαν με κλήρους, ύστερα από αναδιανομή των γαιών, στην επικράτεια των Ρωμαίων και στην Ήπειρο¹⁶. Το «μακρύ χέρι» της Ρώμης έφτανε σε κάθε γωνιά και ο Ρωμαίος γαιοκτήμονας αξιοποιούσε τα κτήματά του και διαχειριζόταν το τμήμα της περιοχής το οποίο του αναλογούσε, σύμφωνα με το ρωμαϊκό δίκαιο.

Η αρχαία Παλαιογορίτσα στην κοιλάδα της Κόνιτσας, διέσωσε διάσπαρτα αρχαιολογικά στοιχεία: πέτρες με λάξευση, θεμέλια λίθινου περιβόλου, οικοδομικό υλικό, δάπεδο στρωμένο με λευκές ψηφίδες, τμήμα επιτύμβιας στήλης, δύο τάφους λαξευμένους στο βράχο¹⁷. Επίσης, εκεί εντοπίστηκαν τα υπολείμματα ενός μακρόστενου κτηρίου και πιθεώνας παλαιοχριστιανικών χρόνων, ίσως του 5^{ου} ή 6^{ου} αιώνα¹⁸. Με βάση την κεραμική καθημερινής χρήσης, τα αρχαιολογικά στοιχεία στην πλειονότητά τους κάλυπταν το χρονικό τόξο μεταξύ του 1^{ου} αι. π.Χ. και του 5^{ου} αι. μ.Χ. Από την περιοχή του δαπέδου με τις λευκές ψηφίδες, ίσως από το αίθριο της οικίας, προέρχεται, σύμφωνα με τις πληροφορίες το εκλεπτυσμένο χάλκινο άγαλμα ενός έγχρωμου νέου των ρωμαϊκών χρόνων¹⁹. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει την παρουσία της αριστοκρατίας στην Παλαιογορίτσα.

15. Hammond 1967, 29.

16. Δάκαρης 1987, 20. Karatzeni 2001, 171.

17. Ντούζουγλη 1996, 29.

18. Ντούζουγλη 1996, 31.

19. Ντούζουγλη 1996, 30.

Η περιοχή της Παλαιογορίτσας δεν έχει εξερευνηθεί επαρκώς. Ωστόσο από διάφορα σημεία έχουν περισυλλεγεί θραύσματα κεραμικής του 10^{ου} και 9^{ου} αι. π.Χ., δηλαδή της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου²⁰. Η ποικιλότητα των αρχαιολογικών μαρτυριών δηλώνει τη διαρκή χρήση της θέσης μέχρι και τα βυζαντινά χρόνια.

Οι τρεις εικόνες των τοπίων της αρχαιολογίας, τις οποίες επέλεξα από την περιοχή της Κόνιτσας, παρέχουν την ευχέρεια να συνειδητοποιήσουμε την αίσθηση του χώρου, να ανατρέξουμε στα αρχαιολογικά και ιστορικά μέχρι τώρα δεδομένα, όχι πάντα ειρηνικά και ομαλά, και να αφεθούμε στη μαγεία του τόπου. Θα επιθυμούσα να διευκρινίσω ότι με την διατύπωση «Τοπία Αρχαιολογίας» υπονοώ εικόνες απτές και νοητές, όπως εκείνες του Λιατοβουνίου, της Μεσογέφυρας και της Παλαιογορίτσας. Τα τοπία υποδηλώνουν συμβολισμούς, άμεσους, όπως οι αρχαιολογικές σημασίες των ευρημάτων, και έμμεσους, όπως οι ιστορικές σημασίες των αρχαίων θέσεων. Τα τοπία της αρχαιολογίας εγκλείουν τις ιδιομορφίες των συγκεκριμένων περιοχών, του Λιατοβουνίου, της Μεσογέφυρας, της Παλαιογορίτσας, στη μεγάλη οικογένεια της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Συνοπτικά:

α) Το Λιατοβούνι υπήρξε το επίκεντρο οικογενειών, οι οποίες είχαν τον έλεγχο της γεωργίας και της κτηνοτροφίας στην περιοχή και του πλεονάσματος κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, τα αρχαϊκά και τα κλασικά χρόνια.

β) Η Μεσογέφυρα, αν και τα ευρήματα είναι περιορισμένα, φανερώνει πάλι έναν χώρο αξιοποιήσιμο για τον αγροτικό του χαρακτήρα κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού και την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου. Ωστόσο, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα του τέλους του 4^{ου} και κυρίως του 3^{ου} /2^{ου} και του 1^{ου} αι. π.Χ. αποσαφηνίζουν τη μορφή ενός αυτάρκους φρουρίου και έδρα μιας φρουράς των ελληνιστικών χρόνων.

γ) Η Παλαιογορίτσα, το λαβωμένο αρχαιολογικό τοπίο, παρά τα διάσπαρτα ίχνη της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου, φαίνεται ότι ελκύει επανειλημμένα το ενδιαφέρον των κατοίκων, ώσπου στα ρωμαϊκά χρόνια φιλοξενεί την αγροτική μονάδα και την κατοικία ενός ρωμαίου γαιοκτήμονα.

Και στις τρεις συγκεκριμένες περιπτώσεις, η αγροτική πλευρά του χώρου φαίνεται ότι υπερτερεί έναντι της κτηνοτροφικής και ειδικότερα της ποιμενικής ζωής, η οποία ήταν ουσιαστικά βάση της οικονομίας του συνόλου και της ευρύτερης περιοχής της Κόνιτσας.

Η έρευνα και η μελέτη των ειδικών σχηματίζουν πολύμορφες εικόνες αναφορικά με τους τόπους και την ιστορία τους, σχετικά με τους αρχαιολογικούς χώρους. Το Λιατοβούνι για παράδειγμα μπορεί να ληφθεί ως ένα πρότυπο ενός οργανωμένου οικιστικού κέντρου των Μολοσσών πριν επιτευχθεί η ενότητα του ίδιου του φύλου, όταν κυριαρχούσαν οι κατά τόπους οικογένειες, αλλά και κατά την έναρξη της πορείας του Μολοσσικού βασιλείου υπό την επιρροή των Κορινθίων και ακολούθως, με τους βασιλείς Θαρύπα και Αλκέτα, υπό την επίδραση των Αθηναίων. Η Μεσο-

γέφυρα, ένα διαφορετικό παράδειγμα, ξεχωρίζει ως ένα από τα φρούρια του Πύρρου στο κομβικό σημείο χερσαίων διαδρομών, ως μία υποδειγματική αμυντική θέση στο δίκτυο των ασφαλών στρατοπέδων της Συμμαχίας και αργότερα του Κοινού των Ηπειρωτών. Η Παλαιογορίτσα, παρά τις κακές αναμνήσεις τις οποίες μπορεί να άφησαν στους κατοίκους της κοιλάδας της Κόνιτσας το πέρασμα των πολεμιστών Ιλλυριών, Μακεδόνων και Ρωμαίων του 2^{ου} αι. π.Χ., ευτύχησε να αναπτυχθεί σε ένα πρώιμο «φέουδο» μιας άλλης οικονομικής και πολιτικής διαχείρισης, της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, η οποία έμελλε να επιβληθεί στην οικουμένη και να μετεξελιχθεί μετά τον 4^ο αιώνα σε αυτοκρατορία του Βυζαντίου.

Οι επιστημονικές, οι πνευματικές αλλά και οι αισθητικές συνιστώσες των αρχαίων χώρων συγκροτούν τα τοπία των μνημείων των ανθρώπων και της φύσης. Σήμερα τα ποτάμια ρέουν στην κοιλάδα όπως χθες, τα βουνά τριγύρω ζώνονται τα λευκά και στους πρόποδες τους το φυτικό βασίλειο ταιΐζει το ζωικό κεφάλαιο, τα κοπάδια. Το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον έχουν δημιουργήσει μία σχετικά σταθερή κατάσταση, το ειδυλλιακό σκηνικό όπου παίχθηκαν μικρά και μεγάλα συμβάντα και γεγονότα του Ανθρώπου και της Ιστορίας.

Τα κινητά και ακίνητα αρχαιολογικά ευρήματα της περιοχής, σε συνδυασμό με τη σχετική σταθερότητα των γεωφυσικών δεδομένων, της Τύμφης, του Αώου, του Βοϊδομάτη και του Σαραντάπορου της κοιλάδας τα Κόνιτσας συνιστούν τους πυλώνες μιας αέναης σχέσης με τον επιστήμονα, τον περιηγητή τον επισκέπτη, τον εντόπιο.

Τα τοπία της αρχαιολογίας διατίθενται σε πολλαπλές προσεγγίσεις και περαιτέρω ανιχνεύσεις. Ταυτόχρονα, τα τοπία υπόκεινται σε πολλαπλές αναδείξεις και «εκμεταλλεύσεις». Η ήρεμη και ορθολογική αντιμετώπιση των τοπίων αυτών ως πηγών γνώσης, ψυχαγωγίας συναισθηματικής πρόκλησης και μιας ατέρμονης συζήτησης ανάμεσα στο λίγο ή πολύ άγνωστο παρελθόν και το παρόν, προσφέρει τις προϋποθέσεις για νέες υποδομές υποδοχής, πρόσβασης και διευκόλυνσης του κοινού εντός των τοπίων.

Προτείνω τρία πολυσήμαντα, κατά την άποψή μου, αρχαιολογικά τοπία της περιοχής της Κόνιτσας, προκειμένου να φανερώσω την πολιτιστική παρακαταθήκη ενός ιδιαίτερα προικισμένου από τη φύση και από την ιστορία χώρου. Το Λιατοβούνι, η Μεσογέφυρα και η Παλαιογορίτσα έχουν κοινό παρονομαστή τα κατάλληλα εδάφη για τη γεωργία και με τα βοσκοτόπια περιμετρικά μέχρι τις πλαγιές και τα γειτονικά βουνά. Ανάμεσα στους ποταμούς Βοϊδομάτη, Σαραντάπορο και Αώο, το ανάγλυφο και η ατμόσφαιρα ευνόησαν την κατοίκηση από τους αρχαιότερους χρόνους, την υλοτομία, την κτηνοτροφία, κυρίως αιγοπροβάτων και λιγότερο βοοειδών, την περιορισμένη γεωργία, ενώ ήταν διαδεδομένη η άσκηση του κυνηγιού του ελαφιού και του αγριόχοιρου.

Η γενική εικόνα της Κόνιτσας, παρά τη μερική αλλοίωση την οποία υπέστη από τον πρόσφατο αναδασμό και τα εγχειοβελτιωτικά έργα, παραμένει μαζί με τους λόφους, με τα βουνά και τους ορεινούς όγκους γύρω της, αυθεντική στη διαχρονική της γοητεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βοκοτοπούλου 1986: Ι. Βοκοτοπούλου, *Βίτσα: τα νεκροταφεία μιας μολοσσικής κόμης*, Αθήνα 1986.
- Δάκαρης 1987: Σ. Δάκαρης, «Η Ρωμαϊκή πολιτική στην Ήπειρο», στο *Νικόπολις Α'-Πρακτικά του πρώτου Διεθνούς συμποσίου για τη Νικόπολη (23-29 Σεπτεμβρίου 1984)*, τόμος Α', Πρέβεζα 1987, 11-21.
- Douzougli και Papadopoulos 2010: Α. Douzougli και J. Papadopoulos, "Liatovouni: A molossian cemetery and settlement in Epirus", *Jdl* 125, 2010, 1-87.
- Hammond 1967: N.G.L. Hammond, *Epirus: The Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent areas*, Oxford, Clarendon Press 1967.
- Hochstetter 1984: A. Hochstetter, *Kastanas, die Handgemachte Keramik, Prahistorische Archaologie in Sudosteuropa* 3, Berlin 1984.
- Horejs 2007: B. Horejs, *Die spatbronzezeitliche handgemachte Keramik der Schichten 13 bis 1. Das Prahistorische Olynth III. Ausgrabungen in der Toumba Agios Mamas 1994-1996, Prahistorische Archaologie in Sudosteuropa* 22, Berlin 2007.
- Karatzeni 2001: V. Karatzeni, "Epirus in the Roman Era", στο J. Isager (επιμ.) *Foundation and Destruction. Nikopolis and Northwestern Greece. The archaeological evidence for the city destructions, the foundation of Nikopolis and the synoecism*, Monograph of the Danish Institute at Athens 3, 2001, 163-79.
- Λιάμπη 2009: Κ. Λιάμπη, «Πολιτική ιστορία της Ηπείρου, της Ακαρνανίας και των νησιών του Ιονίου πελάγους κατά την ελληνιστική περίοδο», στο *Ελληνιστική κεραμική από την αρχαία Ήπειρο, την Αιτωλοακαρνανία και τα Ιόνια νησιά*, Αθήνα 2009, 11-45.
- Ντούζουγλη 1994: Α. Ντούζουγλη, «Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Ιωαννίνων. Κόνιτσα. Θέση Λιατοβούνι», *ΑΔ* 49 (1994) Β'2 Χρονικά, 367-70.
- Ντούζουγλη 1996: Α. Ντούζουγλη, «Η κοιλάδα του Αώου: Αρχαιολογικές μαρτυρίες για την ανθρώπινη δραστηριότητα από την Προϊστορική εποχή ως την Ύστερη αρχαιότητα», στο *Η επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο, Εισηγήσεις στο Α' Επιστημονικό Συμπόσιο*, Δήμος Κόνιτσας-Πνευματικό Κέντρο, Κόνιτσα 1996, 11-61.
- Ντούζουγλη 1997: Α. Ντούζουγλη, «Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Ιωαννίνων. Κόνιτσα. Θέση Λιατοβούνι», *ΑΔ* 52 (1997) Β'2 Χρονικά, 557-9.
- Sandars 1963: N.K. Sandars, «Aegean Bronze Age Swords», *AJA* 67 (1963), 117-53.
- Σουέρεφ 2001: Κ.Ι. Σουέρεφ, *Μυκηναϊκές μαρτυρίες από την Ήπειρο*, Ιωάννινα 2001, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών.
- Σουέρεφ 2014: Κ.Ι. Σουέρεφ, «Πρόσωπα του Πύρρου. Αποδόμηση και διαχρονική ανασύνθεση της προσωπικότητας και της πρόσληψής της», στο Κ.Ι. Σουέρεφ (επιμ.), *Πύρρος Βασιλεύς Ηγέτωρ. Η Ήπειρος της Μεσογείου και της Οικουμένης*, Ιωάννινα, 2014, 15-42.
- Ζάχος 2008: Κ. Ζάχος, «Η μαρτυρία του αρχαιολόγου», στο Β. Νιτσιάκος (επιμ.), *Η Κόνιτσα και τα χωριά της. Πολιτισμού Ανατομή*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, Γιάννινα 2008, 37-70.
- Ζάχος και Οικονομίδου 2013: Κ. Ζάχος και Β. Οικονομίδου, «Μεσογέφυρα Κόνιτσας. Η νομισματική μαρτυρία», στο Κ. Λιάμπη, Κλ. Παπαευαγγέλου-Γκενάκου, Κ.Λ. Ζάχος και Α. Ντούζουγλη (επιμ.), *ΚΕΡΜΑ ΙΙΙ, Νομισματική και Οικονομική Ιστορία στην Ήπειρο κατά την Αρχαιότητα, Πρακτικά του 1ου Διεθνούς Συνεδρίου, (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 3-7 Οκτώβρη 2007)*, Λυδία Λίθος (Εταιρεία Μελέτης Νομισματικής και Οικονομικής Ιστορίας), Αθήνα 2013, 360-72.

KONSTANTINOS I. SOUEREF

e-mail: ksoueref@culture.gr

ARCHAEOLOGICAL LANDSCAPES IN THE DISTRICT OF KONITSA

ABSTRACT

A significant number of archaeological sites of prehistoric and historic periods have been located in the district of Konitsa, bearing witness to the use of the region from the Stone Age to Late Antiquity.

In this article, through the use of three sites as case studies (Liatovouni, Mesogephyra and Palaigoritsa), we seek to explain the meaning of “Archaeological landscapes” in the Konitsa district.

The hill of Liatovouni overlooks Konitsa valley at the merging point of the rivers Aoos and Voidomatis. Rescue excavations in the early 1990s brought to light a cemetery with burials dated in the 10th and 5th c. B.C. and a settlement with two habitation phases (11th to 4th c. B.C.).

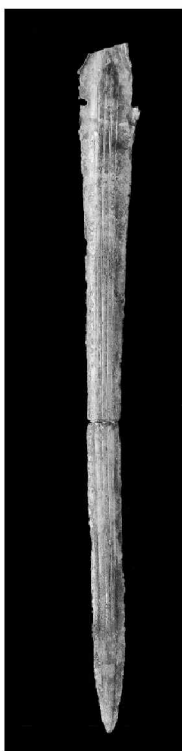
In the hill of Mesogephyra traces of a circuit wall have been found along with pottery sherds ranging from the Early Iron Age to the Hellenistic period. A few years ago architectural remains of a large building and of other smaller around it dated in the 4th c. B.C. came to light.

In the low hill of Palaigoritsa Hammond mentions the line of a circuit wall, pottery and bronze finds. Unfortunately the construction of a modern silo and the extensive bulldozing and building work for the construction of an access road affected the archaeological data. An impressive number of broken roof tiles of Classical and later date, pottery of different periods, a fragmentary bronze statue of Roman date and an inscribed funerary stele (3rd to 1st c. B.C.) were delivered to the Archaeological Museum of Ioannina.

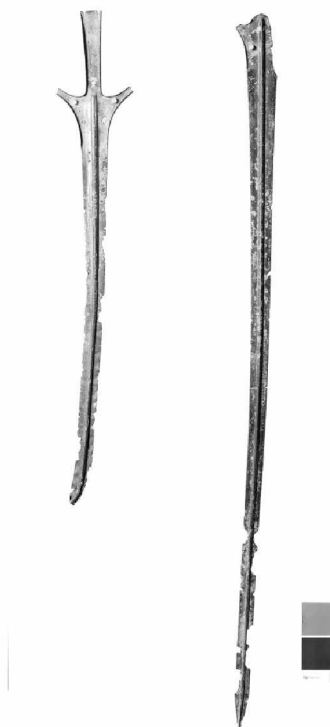
Liatovouni, Mesogephyra and Palaigoritsa have as a common denominator the fact that they constitute sites appropriate for the practice of agriculture and of animal husbandry around the slopes of the neighboring mountains.

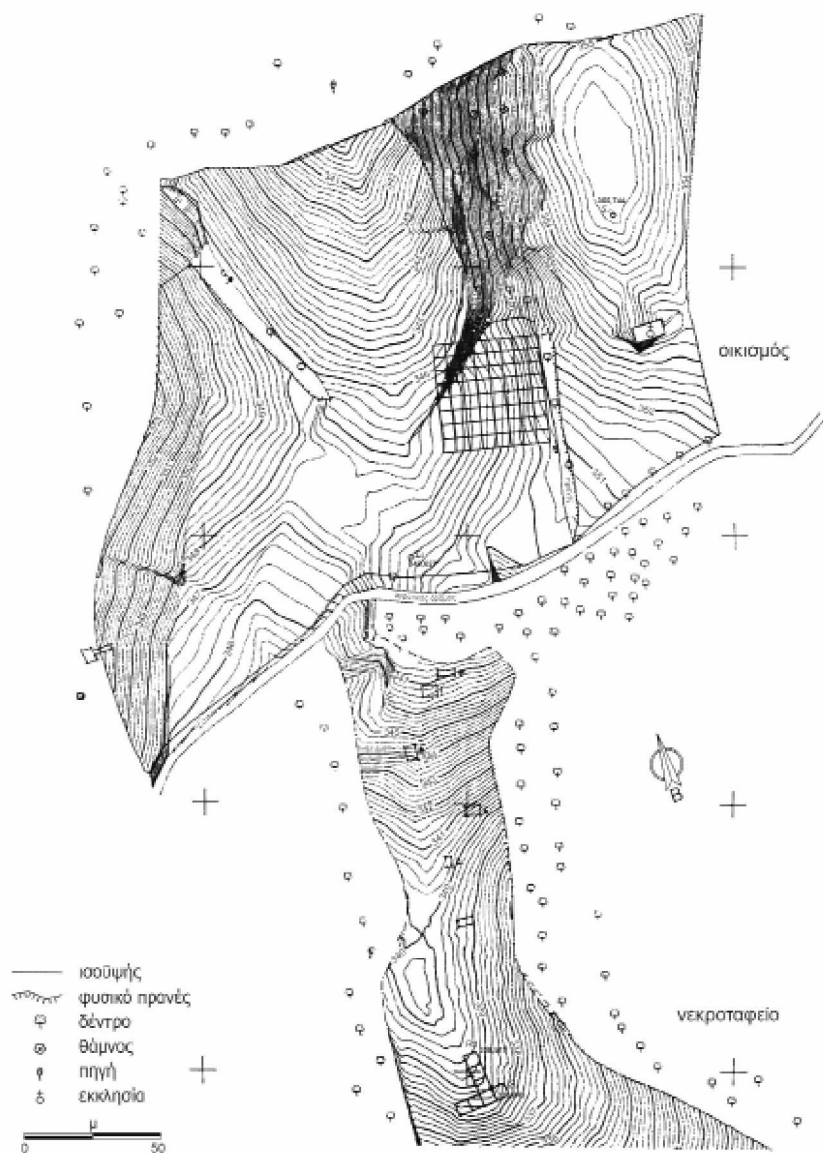
Εικ. 1. Ο λόφος του Λιατοβουνίου.

Εικ. 3. Χάλκινο μυκηναϊκό
ξίφος (ΑΜΙ 8127).

Εικ. 4. Τα χάλκινα ξίφη της
Μεσογέφυρας (ΑΜΙ 206 α, β).

Εικ. 2. Τοπογραφικό διάγραμμα Λιατοβουνίου.

Εικ. 5. Λείψανα οικιών και λιθόκτιστων οχυρωματικών έργων στη Μεσογέφυρα Κόνιτσας.

Εικ. 6. Παλαιογορίτσα Κόνιτσας.